

Omsorgens betydning og uttrykk i en klassisk tekst

The Meaning and Expression of Care in a Classic Text

SAMMENDRAG Hensikten med denne studien er å undersøke omsorgens betydning og uttrykk i møte med lidelse i en klassisk tekst. Den valgte teksten er Ivan Iljitsj's død av Leo Tolstoj. Hermeneutisk lesning av tekst er anvendt som metodisk tilnærming. Gjennom lesningen er tre hovedtema tolket fram: å være seg selv nok – når man er uavhengig og usårbar; å være seg selv nok er ikke nok – når avhengighet og sårbarhet trenger seg på; å bli seg selv – når avhengighet og sårbarhet møter omsorg. Den klassiske teksten viser at omsorg kan få dårlige kår i mennesket. Den viser hvordan mennesket kan bli seg selv nok i sin streben etter egen nytelse og velbehag. Når menneskets behagelige liv forstyrres og sårbarheten vekkes, blir uavhengigheten utilstrekkelig, og en appell om å bli sett og møtt med omsorg melder seg. Omsorgen er tidløs i tiden.

Nøkkelord

Omsorg, lidelse, avhengighet, uavhengighet, hermeneutikk

ABSTRACT The purpose of this study is to explore the importance and expression of care in the face of suffering in a classic text. The chosen text is *The Death of Ivan Ilyich* by Leo Tolstoy. Hermeneutic reading of text is employed as a methodological approach. Throughout the interpretation process three main themes emerged: Being self-sufficient is enough – when one is independent and invulnerable; being self-sufficient is not enough – when dependence and vulnerability emerge; to become oneself – when dependence and vulnerability meet care. The classic text shows that caring might have limited

conditions in man. It shows how man can become self-sufficient in pursuit of his own enjoyment and pleasure. When the human's pleasurable life is disturbed, and vulnerability is awakened, independence becomes insufficient, and an appeal to be seen and met with care is actualized. Care is timeless in time.

Keywords

Care, suffering, dependence, independence, hermeneutics

Innledning

Omsorg er noe naturlig og opprinnelig ved det å være menneske, og den har alltid vært til stede mennesker imellom. Naturlig betyr i vid forstand alt det som er oss gitt, altså det vi ikke selv kan skape, men bare ta imot (von Post, 2003). I et humant fellesskap utgjør omsorg grunnleggende verdier som solidaritet, verdighet, medlidenhet, barmhjertighet og nestekjærlighet. Ifølge Eriksson er den naturlige omsorgen knyttet til å tjene den andre i kjærlighet (Lindström, Lindholm & Zetterlund, 2006). Kjærlighets- og barmhjertighetstanken kan betraktes som en ontologisk entitet i den naturlige omsorgen, hvor ethos preges av en ekte og dyp vilje til å lindre den andres lidelse (Eriksson, 2002a; 2002b; 2006a). Ethos har gresk opprinnelse og har betydning sed eller karakter. Ethos er ontologi og kan betraktes som et «indre bær» i mennesket (Eriksson, 2003). En kan undre seg over om betydningen av menneskets indre bær

Dagfinn Nåden

Professor
OsloMet – storby-
universitetet, Institutt
for sykepleie og helse-
fremmende arbeid.

✉ dagfinn@oslomet.no

Berit Foss

Førsteamanuensis
OsloMet – storby-
universitetet, Institutt
for sykepleie og helse-
fremmende arbeid.

✉ berittf@oslomet.no

Berit Sæteren

Professor
OsloMet – storby-
universitetet, Institutt
for sykepleie og helse-
fremmende arbeid.

✉ beritsa@oslomet.no

har endret seg fra tidligere tider. Martinsen (1993a) hevder i den forbindelse at vår kultur domineres av en individsentrert humanisme, som gjør at kjærligheten har vanskelig for å uttrykke seg i vårt moderne samfunn. Dette understøttes av Eriksson (2002b), som hevder at kjærlighetstanken er blitt diffus gjennom tidene. Selv om mennesket har en iboende og medfødt evne til å formidle kjærlighet og omsorg, kan denne evnen av ulike grunner bli hemmet (Eriksson, 1987; 2018).

Denne studien har sin bakgrunn i en uro for at kjærligheten og det som er den naturlige og opprinnelige omsorgen kan tildekkes, glemmes og bli borte i en tid med økt individualisme og selvsentrering.

Vi lever i en tid hvor menneskets virkelighetsforståelse synes å være knyttet til idealisering av det mestrende, uavhengige og selvrealiserende menneske. Faren med en slik virkelighetsforståelse er at dette kan bli en kultur og nærmest en ideologi som gir lite rom for å møte det sårbare og lidende menneske med omsorg.

Vi lever også i en tid hvor økonomiske og instrumentelle diskurser er førende på alle plan i samfunnet. Når effektivitet og kostnadsbesparelser står sentralt i vår tenkning, vil faren være at omsorgen får dårlige kår og ikke vies tilstrekkelig oppmerksomhet. Ifølge Eriksson (2018) er omsorgen tidløs i tiden, og slik sett kan man si at omsorgen alltid er der. Slik vi ser det, kan omsorgen virkeliggjøres eller skjules av visse kår som finnes i ulike kontekster og systemer, men også i mennesket selv.

Vi ønsker å få økt forståelse for omsorgens betydning og uttrykk, og til det formålet har vi valgt å lese og fortolke en klassisk tekst. En klassisk tekst gir muligheter for dypere forståelse ved at den er tidløs, den sier noe på en slik måte at det ikke bare er et utsagn om noe som er forsvunnet, men derimot sier den noe til enhver nåtid, som om det var spesielt sagt til den (Gadamer, 2004). Vi valgte fortellingen om Ivan Iljitsj' død av Lev Nikolajevitsj Grev Tolstoj (1828–1910) (1886/1967), da dette er en tekst som synliggjør omsorgens betydning i møte med det lidende menneske. Boken er oversatt fra russisk av Geir Kjetsaa. Han skriver i bokens etterord at Tolstoj var opptatt av en forherligelse av det naturlige liv, men hadde også en hyppig beskjeftigelse med dødens gåte. Ifølge Kjetsaa kan mye av Tolstojs dødsangst skyldes hans kjærlighet til livet, men i enda større grad hadde angsten sitt opphav i frykten for å leve et falskt liv. Nettopp et slikt falskt liv beskriver Tolstoj i boken *Ivan Iljitsj's død*.

Hensikten med denne studien er å undersøke omsorgens betydning og uttrykk i møte med lidelse i en klassisk tekst.

Ivan Iljitsj's død – kort resymé

Historien om Ivan Iljitsj' død er historien om et menneske som først møter sitt sanne jeg gjennom en dyp og nærmest uutholdelig lidelse. Tolstoj beskriver Ivan Iljitsj' livshistorie som den enkleste, vanligste og frykteligste. Ivan Iljitsj er opptatt av det ytre og bekvemmelige og han inngår ikke i dype og nære relasjoner med andre. Han er vel ansett i det øvre sosiale lag, men fortellingen beskriver også et menneske som er ensomt i sin egoistiske streben etter å tilfredsstille egne behov. Han er opptatt av å leve et anstendig og sømmelig liv samtidig som han jager etter eget velbehag. Ivan Iljitsj har en maktposisjon i samfunnet i henhold til sitt arbeid som dommer i embetsverket. I denne maktposisjonen viser han ingen nåde og medfølelse med andre, men utøver sitt virke slik at han oppnår anseelse og respekt fra sine kollegaer og overordnede.

Når Ivan Iljitsj rammes av sykdom, blir hans liv sakte, men sikkert snudd på hodet. Både leger og familie bagatelliserer hans plager og smerter, og han møter ingen medfølelse fra hustru og barn. Hans egen væremåte overfor familien gjenspeiler nå familiens forhold til ham selv. Den eneste som møter ham med omsorg og medfølelse er tjeneren Gerasim. Relasjonen til Gerasim gir ham trøst og lindring i en pågående og nærmest uutholdelig lidelse.

Livet ebber ut og Ivan Iljitsj gråter over sin ensomhet, sin skjebne og sitt liv. Gjennom lidelsen kommer han frem til selverkjennelse over et feilslått liv i overfladisk nytelse. I lidelsen møter han sitt egentlige og sanne jeg. Ivan Iljitsj ser sitt liv og døden i nytt lys. Han får fred med seg selv og opplever medfølelse med hustru og barn. Det som gav han pine og sjelelige kvaler, slipper taket og han fylles av kjærlighet og tilgivelse. Han er ikke lenger verdens midtpunkt, men ser seg selv som en del av et større hele. Døden blir ikke så gruffull og vond. I det han dør, sier han til seg selv: «Døden er slutt, – det er ingen død mer».

Hermeneutisk lesning av tekst

Studien er inspirert av Hans-Georg Gadamer (2004) hermeneutiske filosofi. I Gadamer's hermeneutikk fremheves betydningen av klassiske tekster, da disse kan gi oss forståelse for vår egen tid og for de sammenhenger vi står i. Gadamer (2004) hevder i den

forbindelse at i en humanistisk forskningstradisjon kan den interesse man har for overlevering av historien gjennom klassiske tekster, være motivert av den gitte nåtid og dens interesser.

Forståelse er for Gadamer (2004) knyttet til forståelse av selve saken. Vi retter derfor oppmerksomheten mot saken, som i denne studien er å få dypere forståelse for omsorgens betydning og uttrykk i møte med det lidende menneske. For å oppnå en slik forståelse har vi valgt å lese en klassisk tekst som ble skrevet i 1886. Teksten er en fortelling om et menneske som erfarer livets skjørhet, sårbarhet, ensomhet og død. Ifølge Martinsen (2005) krever den humanistiske forskning fortellingens og det innfallsrike språkets rommelighet for å kunne uttrykke seg. Gadamer (2004) hevder at det klassiske bevarer den historiske væren ved stadig å bevitne sin gyldighet og tillater dermed noe som er sant, å være til. Menneskets sanne væren trer frem i fortellingen om Ivan Iljitsj' liv og død. Dermed tenker vi at grunnleggende vilkår ved livet som skjules eller blir borte i vår tids travelt, kan tre frem i nytt lys og ny språkdrakt gjennom forståelse og tolkning av en klassisk historie eller fortelling.

Fortellingen om Ivan Iljitsj' liv og død har et rikt språk som beskriver menneskets ontologiske dimensjoner på godt og vondt. Ifølge Tuhus er ikke forståelse i lesing av klassiske tekster knyttet til moralsk bedømming av de handlinger som beskrives, men er heller undring og romslighet. Samme forfatter mener at dette ikke betyr å se bort fra de følelser som teksten vekker, men derimot la følelsene være en pekepinn om egen motstand eller ureflektert godkjenning av teksten som sann (Tuhus, 2017). I den forbindelse har teksten blitt lest av den enkelte forfatter og blitt diskutert i fellesskap med hverandre. Vi har møtt teksten med tillit til at den har noe sant å si oss på eksistensielt nivå.

I den hermeneutiske lesningen har vi i tråd med Gadamer (2004) valgt å «spille med» i teksten. Ifølge Eriksson (2010) og Foss, Eriksson & Nåden (2018) er det forståelse av substans som fører oss mot åpenbaring og erfaring av sannhet, og ikke metoden. Forståelse skal tenkes som ontologi og ikke som menneskets handling. Forståelse handler derfor om å bli dratt inn i en overleveringshendelse, hvor både fortid og nåtid formidles (Gadamer, 2004). Vi har lagt vekt på å betrakte tekstlesning som en hermeneutisk samtale. Det som er avgjørende i en hermeneutisk samtale er at noe skjer

som fortolkerens bevissthet ikke er herre over (Gadamer, 2004). Det betyr at vi har latt selve teksten tale til oss. En åpen holdning til teksten kan bidra til forståelse ved at teksten gis muligheter til at leseren berøres og beveges av tekstens mening (Sæteren, 2006; Foss, 2012; Foss, Nåden & Eriksson, 2016). Det har ikke vært til å unngå at vi har latt oss berøre av tekstens innhold. Forståelse er for Gadamer (2004) å erfare en sannhetshendelse, og erfaring av sannhetshendelser er bare mulig om ordene i teksten virkelig treffer oss og angår oss selv. Forfatterne av denne artikkel har møtt seg selv i samtale med teksten, og ifølge Foss et al. (2016) kan dette åpne opp for ny og endret virkelighetsforståelse. Gadamer (2004) hevder at den fullendte forståelse representerer en tilstand av ny, åndelig frihet og mulighet til å fortolke, kunne se sammenhenger og til å trekke konklusjoner. For oss har lesing av den valgte teksten smått om senn bidratt til åpenbaring av omsorgens betydning og uttrykk i møte med det lidende menneske.

Tolkning av teksten

Gjennom hermeneutisk lesning av teksten ble tre hovedtema tolket fram. Disse vil bli belyst hver for seg med enkelte undertema.

1. Å være seg selv nok – når man er uavhengig og usårbar
2. Å være seg selv nok er ikke nok – når avhengighet og sårbarhet trenger seg på
3. Å bli seg selv – når avhengighet og sårbarhet møter omsorg

Å være seg selv nok – når man er uavhengig og usårbar

Ivan Iljitsj beskrives som en person hvor forholdet til seg selv og eget behag har forrang fremfor relasjon og omsorg for andre. Han synes å være et menneske som tilsynelatende er usårbart, har *livet i sin makt* og opplever seg uavhengig av andre. Som sønn av en høyere embetsmann har han fått en god utdanning og utvikler seg til å bli et klokt, levende, behagelig og dannet menneske ut fra dattidens konvensjoner. Han har fra tidlig ungdom følt seg tiltrukket av livet i høytstående kretser, tilegnet seg deres livsanskuelser og søkt vennskapelig omgang med mennesker av de øverste sosiale klasser. Hans liv er preget av konvensjoner og ytre etikk. Sentrale kriterier i hans livsanskuelse er plikt og anstendighet, et mest mulig behagelig liv og troen på egen udødelighet.

Å være seg selv nok er å være styrt av ytre plikt og behagelighet

Ivan Iljitsj er streng i å oppfylle det han anser som sin plikt, men plikten er først og fremst styrt av det de høyerestående anser som sin plikt, ikke av en personlig indre etikk om hva som tjener andre. I sin ungdom hender det han foretar seg ting han egentlig avskyr, men da han senere ser at disse handlingene ikke blir regnet som særlig dårlige mellom høytstående, blir de akseptable i hans øyne.

Han fullfører Rettsakademiet og får etter hvert, ved farens hjelp, en jobb ute i provinsen som sekretær hos guvernøren. Han gjør rask karriere da han er en høyt respektert embetsmann. I de ulike stillingene han innehar, innretter han seg slik at han kan fortsette å leve et liv som er anstendig og behagelig for ham selv. Dette er et liv hvor han selv, og ikke hva som gavner andre, er i fokus.

Det levesettet som avspeiler seg i tjenesten, blant bekjente og kollegaer, kommer også til syne da han velger å gifte seg med Praskovja Fjodorovna, som er pen, av god adelig familie og har en liten formue:

«Å si at Ivan Iljitsj giftet seg fordi han elsket sin forlovede og hos henne fant forståelse for sitt livssyn, det ville vært like galt som å si at han giftet seg fordi hans krets billiget dette parti. Ivan Iljitsj giftet seg utifra begge betraktninger: ved å ta Praskovja Fjodorovna til hustru gjorde han det som var behagelig for ham selv og samtidig det som alle høyerestående mennesker anså for riktig» (Tolstoj, 1967, s. 27).

Første tiden av ekteskapet er så vellykket at Ivan Iljitsj etter en tid tror at ekteskapet vil fordype heller enn å forstyrre det behagelige, uavhengige livet han søker. Men allerede i første svangerskap kommer det noe nytt og uventet inn i forholdet som Ivan Iljitsj uttrykker som at «Hans hustru begynte, (...) å gripe ødeleggende inn i hans behagelige og anstendige tilværelse» (s. 27). Da tjenesten er det eneste som imponerer hans hustru, søker han å verne om den verden som er uavhengig av og utenfor familien. Familien blir etter hvert et pliktprosjekt, og når han møter motstand, som det etter hvert blir mye av i hjemmet, trekker han seg tilbake til den verden han har skapt seg i tjenesten.

Å være seg selv nok setter jeget i fokus, ikke medlidenhet og omsorg for den andre

Forholdet mellom Ivan Iljitsj og hans kone er til dels preget av fiendtlighet og forakt. Ivan Iljitsj viser ingen forståelse for sin hustrus situasjon. Hun gjennomgår flere svangerskap, og de mister to barn, men det er lite medlidenhet og omsorg å spore i forholdet mellom ektefellene. Det anstendige og behagelige livet som de begge tilsynelatende søker, gir ikke rom for å møte hverandre med omtanke og omsorg.

At enhver er seg selv nok, preger ikke bare Ivan Iljitsj, men også det venne- og kollegafellesskapet han er en del av. Han er en avholdt kollega, men da det blir kjent blant hans venner og kollegaer i Justisdepartementet at Ivan Iljitsj er død, 45 år gammel, er det lite medlidenhet å spore verken for hans sykdom og død eller for hans familie som mister en ektemann og far. Den første tanken som slår dem, er hva dette vil bety for deres egen karriere og glede over at det ikke er dem selv som er gått bort:

«... hvilken betydning dette dødsfallet kunne få for dem selv eller deres bekjente med hensyn til forflytninger og forfremmelser. (...). Bortsett fra de forskjellige tanker om forflytninger og tjenesteforandringer som dette dødsfall ga anledning til, vakte det faktum at en nær bekjent nå var død, som alltid bare glede hos alle, glede over at det var han som var død og ikke de selv» (s. 11-12).

Å delta i bisettelsen blir sett på som en plikt som de ønsker å få gjennomført fortest mulig slik at de kan fortsette å leve sine anstendige og behagelige liv.

Å være seg selv nok skaper en forestilling om egen udødelighet

Et bagatellmessig uhell i hjemmet viser seg å bli starten på en lidelsesfull sykdomsprosess som etter få måneder fører til døden for Ivan Iljitsj. Etter hvert som sykdommen skrider frem, vet Ivan Iljitsj i sin sjel at han er døende, men det er for han uforståelig. Alminnelige mennesker skal dø, men han erfarer seg ikke som et alminnelig menneske:

«... han hadde alltid vært noe helt for seg selv, forskjellig fra alle andre; han hadde vært lille Vanja – med mamma og pappa, med Mitja og Volodja, med kusken, barnepiken og senere

Katenka, med sine leker, gleder og sorger i barndommen og ungdommen. (.....). Jo, Caius han var nok dødelig, og det var bare rett og rimelig at han skulle dø. Men jeg, Vanja, Ivan Iljitsj, med alle tanker og følelser – med meg er det en annen sak. Og det kan ikke være rett og rimelig at også jeg skal dø. Det ville ha vært for grusomt. Slik følte han det» (s. 54).

At han er en del av det menneskelige fellesskapet, underlagt livets vilkår som alle andre, synes uvirkelig og passet ikke med de forestillinger om livet som han hadde bygd sin tilværelse på.

Å være seg selv nok er ikke nok – når avhengighet og sårbarhet trenger seg på

Årene går i Ivan Iljitsj' liv med arbeid i retten, selvskapelighet og whistspill og pliktmessig forhold til familien. Men så hender det noe ubehagelig som griper inn i hans livs rolige forløp og forstyrrer hans uavhengige og usårbare liv. Han har gått og ventet på en forfremmelse som vil gi ham høyere gasje, men så vil omstendighetene at en annen kommer foran ham, noe som blir starten på et tungt år for Ivan Iljitsj. Han ønsker seg en høyere stilling. Gasjen han får, er ikke tilstrekkelig til den gjelden han stifter for å leve over evne. Han som tidligere har møtt aktelse gjennom sitt arbeid, erfarer seg nå glemt og urettferdig behandlet. Dette fører til en utholdelig sorg som han ikke kan leve med, og han beslutter seg for å reise til Petersburg. Ulike omstendigheter på reisen gjør at han lykkes med å få en stilling i sitt gamle departement som bringer ham høyere lønn enn sine tidligere kollegaer. Igjen er balansen i livet gjenopprettet og lykken er fullkommen. Han finner en standsmessig leilighet i Petersburg akkurat som han og hans kone har drømt om, og innretter den etter det ideal han har dannet seg for sin bolig:

«I virkeligheten var alt sammen som hos alle andre ikke helt rike mennesker som ønsket å ligne de virkelig rike og derfor bare ligner på hverandre: silkestoffer, ibenholt, blomster, tepper, alt mørkt og skinnende – slik folk av en viss klasse vil ha det for å ligne folk av en annen og høyere klasse» (s. 35).

Familien er fornøyd, og arbeidet med å sette leiligheten i stand fører til at selv om mann og hustru ikke er enige i alt, er det så mye å holde på med at livet har en form for harmoni. Ivan Iljitsj kan tilsy-

nelatende fortsette å leve sitt anstendige og behagelige liv både i arbeid og privat, uavhengig og usårbar.

Vendepunktet

Plutselig inntreffer noe i hans liv som han selv ikke har herredømme over, som aktualiserer hans avhengighet og sårbarhet. I arbeidet med å ferdigstille leiligheten faller han ned fra en gardintrapp og slår seg mot vinduskarmen. Han får vondt i siden, men smerten gir seg fort, og han ser på det som en forbigående hendelse. Han har av og til en merkelig smak i munnen og litt vondt i venstre side av magen, men tenker ikke på det som noe alvorlig. Etter hvert tiltar den ubehagelige følelsen av smerte og bringer han i en dårlig sinnstilstand som ødelegger den gode stemningen som er kommet inn i familiens liv: Det blir vanskelig å opprettholde lettheten og anstendigheten. Hans irritasjon øker. Hustruen forstår at mannens sinnstilstand må tilskrives en sykkelig tilstand som oppstår i forbindelse med inntak av næring. Mannens tilstand nærer hennes selvmedlidenhet, og hun begynner etter hvert å hate ham og ønsker ham død. Da han etter hvert innser sin urimelige sinnstilstand og begrunner den med sykdom, oppsøker han lege. Hans møte med legen blir et møte med seg selv i retten. «Akkurat som han der så på den anklagede, slik så den berømte legen på ham» (s. 41). Det spørsmålet som for Ivan Iljitsj er det altoverskyggende, er om tilstanden hans er farlig eller ikke, et spørsmål som legen fullstendig ignorerer. Legen kommer med en konklusjon og forordner medisiner som Ivan Iljitsj til å begynne med følger nøye. Ut fra besøket hos legen trekker Ivan Iljitsj den konklusjon at det står ille til med han.

Erfaring av lidelse

Etter hvert blir lidelsen mer og mer synlig og fyller han med tristhet: «Ivan Iljitsj syntes plutselig at alt var trist omkring ham». (...) «Denne dumpe, gnagende smerte som ikke ga seg et eneste sekund, fikk liksom etter doktorens dunkle tale en helt ny og mer alvorlig betydning for ham» (s. 43). Han oppsøker en ny lege som sier omtrent det samme som den første.

Smerten fortsetter å plage ham, appetitten og kreftene blir stadig mindre. Da det ikke lenger er mulig å bedra seg selv, opplever han en sterk ensomhet. Han er alene med sin viten og ingen forstår eller ønsker å forstå, men lever som om alt er som før. Han opplever sterk lidelse. I konas øyne

er han selv skyld i sykdommen og er i ferd med å ødelegge familiens behagelige liv.

Han fortsetter å spille whist med sine venner, men gjør feil og stemningen blir taus og dystert, og Ivan Iljitsj føler han er skyld i den dårlige stemningen. Han føler han er forgiftet og forgifter de andre. Da vennene er gått «... blir Ivan Iljitsj tilbake med bevisstheten om at hans liv er forgiftet og forgifter andres liv, og at denne giften ikke svekkes, men mer og mer gjennomtrenger hele hans vesen» (s. 47). Ivan Iljitsj' situasjon blir preget av en sterk ensomhet som aktualiserer hans avhengighet og sårbarhet. Han savner forståelse og medfølelse fra andre. Hver dag blir en pine: «Å leve slik på gravens rand måtte han gjøre helt alene, uten et eneste menneske som kunne forstå ham og vise medlidenhet med ham» (s. 48).

På tross av smerter og et økende ubehag pendler Ivan Iljitsj mellom to motsatte stemninger som avløser hverandre: fortvilelse og håp. Selv om ikke smerten forsvinner, tvinger Ivan Iljitsj seg til å tro at det blir bedre: «snart var han fortvilet og ventet bare på den ubegripelige og fryktelige død, snart var han full av håp og fulgte nøye med i hvordan hans legeme fungerte» (s. 74).

Nye legebesøk gir en strime av håp, men plutselig kommer smerten tilbake med fornyet styrke og han ser saken fra en annen side. Dette dreier seg ikke om løse nyrer og blindtarm som legene snakker om, men det handler om liv og død. Han blir grepet av en sterk dødsangst:

«... 'Ja, livet var der en gang, men nå svinner det hen og forlater meg, og jeg kan ikke holde på det. Nei. Hvilken hensikt har det å bedra seg? Er det kanskje ikke klart for alle, unntagen for meg, at jeg holder på å dø, og at det bare er spørsmål om uker, dager, – ja, allerede i neste øyeblikk kan det være slutt. Der var lys, men nå er der mørke. Jeg var her, men nå er jeg ... hvor?'. Det løp koldt gjennom ham, og han hadde vanskelig for å puste. Han hørte bare hjertet slå. 'Når jeg er død, hva så? Ingenting. Hvor vil jeg så være, når jeg ikke lenger er til? Er dette virkelig døden? Nei, jeg vil ikke dø'» (s. 51).

Videre sier Ivan Iljitsj: «Hvorfor? Alt er likegyldig – sa han og stirret ut i mørket med åpne øyne. – Døden. Ja, døden. Og de kjenner den ikke, ønsker ikke å kjenne den og har ingen medlidenhet. De spiller (gjennom døren hørte han fjerne stemmer og innimellom bruddstykker av en arie). For dem er alt dette likegyldig,

men de skal også dø en gang, de narrene. Jeg dør først, og så de, de skal også igjennom det. Men de bare gleder seg, de fehodene!» (s. 51).

Ivan Iljitsj gripes av et forferdelig sinne, og da hustruen senere kommer inn, føler han at han hater henne av hele sitt hjerte.

Han gjør det han kan for å holde døden på avstand og går i retten og prøver å jage all tvil til side. Men døden tvinger seg på og midt under en rettsprosess

«... kom Han til, ble stående like foran ham og se på ham, og Ivan Iljitsj stivnet til, hans øyne sluknet, og atter begynte han å spørre seg selv: 'Er virkelig Han den eneste sannhet?' (...) og vendte hjem med en trist følelse av at hans dommergjerning ikke lenger greide å skjule det som han ønsket å skjule, at han selv ikke med dommergjerningen kunne beskytte seg mot Ham. Og det verste av alt var at Han dro ham til seg, ikke for at han skulle gjøre noe, men bare for at han skulle se på Ham, se Ham rett i øynene og forgå i kvaler uten å gjøre noen ting» (s. 55).

Selvtilstrekkeligheten og egen uavhengighet holder ikke for Ivan Iljitsj i møte med døden. Selv ikke dommergjerningen, som har gitt livet innhold, kan beskytte ham nå. Alvoret er et faktum.

Løgn og fortielse

Etter som Ivan Iljitsj' lidelse øker, innser han mer og mer hulheten i en kultur som er preget av å være seg selv nok, uavhengig av de konsekvenser det får for andre. Han har selv vært med på å opprettholde denne kulturen. Selv om han vet, og alle andre vet, er det ingen som snakker om alvoret i situasjonen. Det er en pine for Ivan Iljitsj å konfronteres med den løgn som alle anerkjenner, som går ut på at han bare er syk, ikke døende, og at alt vil bli bra bare han holder seg til legens forordninger. Av og til når det blir sagt noe om dette, har han lyst til å skrike ut: «Slutt med å lyve, både dere og jeg vet at jeg ligger for døden, så slutt i det minste med å lyve» (s. 60).

Han føler seg fanget i et nett av løgner som blir påtvunget ham. Men han hadde ikke mot til å si imot: «Han så at hans omgivelser hadde brakt den fryktelige, grusomme dødsprosessen ned på linje med livets trivielle ubehageligheter (...), ned på den «anstendighet» som han hele sitt liv hadde tjent» (s. 61).

Å bli seg selv – når avhengighet og sårbarhet møter omsorg

Utenom løgnen er det ingenting som er så bittert for Ivan Iljitsj som det at ingen har medlidenhet med han. Han lengter etter å bli sett og trøstet:

«... hvor skamfull han enn var over å tilstå det, så følte han undertiden etter langvarige og tunge lidelser et sterkt ønske om at de skulle føle samme medlidenhet overfor ham som overfor et sykt barn. Han ville at de skulle kjærtegne ham, kysse ham, gråte over ham, slik som barn blir kjærtegnert og trøstet» (s. 61, 62).

Omsorg som svar på lidelse

Den medlidenhet og trøst som Ivan Iljitsj savner, får et gjensvar i tjenestegutten Gerasim. Gerasim er en frisk, ren bondegutt som alltid er glad og liketil. Han bærer med seg en behagelig lukt av tjære og friskt vintervær. Og selv om den sunnhet og kraft han ser hos andre mennesker, føles krenkende, er den hos Gerasim bare forfriskende. I Gerasim møter han forståelse, han føler seg vel, og derfor er han den eneste som Ivan Iljitsj liker å være sammen med.

Gerasims omsorg er naturlig og synes motivert ut fra et genuint ønske om å hjelpe, da han synes oppriktig synd på sin døende herre. Ivan Iljitsj er avhengig av hjelp med alle kroppsfunksjoner, og selv om det er pinlig med «... urensligheten, uanstendigheten og lukten som fulgte med ..., så brakte det også Ivan Iljitsj trøst at Gerasim kom for å bære ut etter ham» (s. 57, 58).

I møtet med Gerasims naturlige omsorg vekkes også Ivan Iljitsj' naturlige omsorg. Ivan Iljitsj sier: «Det må være ubehagelig for deg, dette her. Du må tilgi meg. Jeg kan ikke noe for det», hvorpå Gerasim sier: «Gud stå dem bi, herre». Gerasims øyne skinner (...) «Hvorfor skulle jeg ikke hjelpe Dem? Herren er jo syk» (s. 58).

Hjelpen fra Gerasim blir utført med varhet og på en måte som virker legende på Ivan Iljitsj. En gang hjelper han Ivan Iljitsj med å legge puter under bena og «Atter følte Ivan Iljitsj seg bedre så lenge Gerasim holdt føttene hans oppe. Da han slapp dem, følte han seg dårligere» (s. 59).

Det er lindrende for Ivan Iljitsj å holde føttene opp, og han påkaller ofte Gerasims oppmerksomhet: «Siden kalte Ivan Iljitsj ofte Gerasim inn til seg og fikk ham til å holde bena hans på skuldrene. Han likte å tale med Gerasim. Gerasim gjorde alt dette lett og na-

turlig og med en godhet som rørte Ivan Iljitsj» (s. 60).

Den løgnen og fortielsen som ellers omgir Ivan Iljitsj, finnes ikke hos Gerasim. Han utviser en glede ved å hjelpe ut fra en forståelse av at vi som mennesker deler samme grunnvilkår ved livet. Vi skal alle dø. Han uttrykker en gang Ivan Iljitsj vil sende ham ut: «Vi må jo alle dø en gang. Hvorfor skulle jeg ikke hjelpe til litt. Og med dette ville han uttrykke at han ikke fant det besværlig å pleie Ivan Iljitsj nettopp fordi han gjorde det for en som skulle dø, og han håpet at noen ville gjøre det samme for ham når hans tid kom» (s. 61).

Å bli seg selv

Kulturens konvensjoner om anstendighet og behag fører til et overfladisk liv som distanserer Ivan Iljitsj fra både seg selv og andre. Møte med egen lidelse og død viser at han ikke er selvtilstrekkelig, men et alminnelig avhengig og sårbart menneske. Lidelsen frembringer en lengsel etter medlidenhet og omsorg, som han i liten grad får bortsett fra hos tjenestegutten sin. Gerasim ser han, de andre rundt ham ser bare seg selv. Da han slutter å forsvare det livet han har levd overfor seg selv, åpner livet en ny mulighet. Han kan gjøre det godt igjen. Ved å slippe på hatet får han medlidenhet med sine nærmeste og han kommer nærmere sitt virkelige jeg.

Etter en kveld han hadde sittet med føttene på Gerasims skuldre, får han en veldig medfølelse med seg selv og begynner å gråte: «Han gråt over sin hjelpeløshet, over sin fryktelige ensomhet, over menneskenes grusomhet, over Guds grusomhet, over Guds fravær» (s. 71).

Etter en stund slutter han å gråte og ligger bare stille og lytter til sjelens stemme og tankestrømmen som flyter gjennom han: «Hva er det du vil? – var det første han klart kunne oppfatte ...». Han gjentar spørsmålet for seg selv og svarer: «Ikke lide. Leve». Hvordan spør sjelens stemme? «Leve slik som jeg levde før: godt og behagelig» (s. 72).

Han begynner å gjennomgå de beste stundene i sitt behagelige liv. Bortsett fra noen virkelig gode og behagelige stunder i barndommen med mennesker som ikke lenger lever, synes han de behagelige stundene senere i livet er noe helt annet den gang enn slik han opplever de nå: «Så fort han begynte å tenke på det som hadde skapt den nåværende Ivan Iljitsj, smeltet alle de tidligere gleder bort og ble til noe verdiløst og heslig» (s. 72).

Han tenker på de ulike epoker i livet sitt, og det meste har blitt annerledes enn forventet: «Kanskje jeg ikke har levd som jeg skulle? (...) Men jeg

har jo gjort alt på en mønstergyldig måte» (s. 73). Hvor mye han enn tenker, finner han ingen svar og «... jaget den eneste løsning på livets og dødens gåte fra seg ...» (s. 73).

De fysiske smertene er etter hvert nærmest uutholdelige, men frykteligere enn de fysiske smerter er hans sjelelige kval. En natt mens han ligger og ser på Gerasims godmodige ansikt, kommer tanken igjen: «...hva om hele mitt liv, hele mitt bevisste liv i virkeligheten ikke har vært 'som det skulle'?» (s. 78).

Han blir slått av en tanke om at det som han før så som umulig, kanskje kunne være sant. At han ikke har levd sitt liv slik han skulle: «Både hans arbeide, hans levemåte, hans familie og hans samfunnsmessige og tjenestlige interesser, – alt dette var kanskje forfeilet». ... «Og hvis det virkelig er så, (...) og jeg forlater livet med den bevissthet at jeg har ødelagt alt som ble meg gitt, og at det er umulig å rette på det – hva så?» (s. 78). Tanken om dette bedraget øker hans fysiske smerte.

Han går med på å ta imot den siste olje. Da kona kommer inn for å lykkeønske ham, svarer han ja på hennes spørsmål at han har det bedre. Han reagerer på hennes nærvær. Alt ved henne sier bare en ting: «Ikke som det skal. Alt som har vært og fremdeles er ditt liv, er løgn og bedrag som skjuler både livet og døden for deg» (s. 80). Da han tenker den tanken, stiger igjen hatet opp i ham, og med hatet kommer de fysiske smertene. Han vender seg bort og ber om å få være i fred.

I hans siste dager eksisterer ikke tid og rom, og han kjemper som om en uovervinnelig kraft er i ferd med å stappe han ned i en sort sekk. Det som hindrer ham i å bli trukket ned i det sorte hullet, er troen på at han har levd et godt liv. Denne rettfærdiggjørelsen av livet sitt holder han fast.

Plutselig faller han ned i hullet, og der nede er det noe som lyser opp. «Det var akkurat da Ivan Iljitsj falt ned i hullet og så lyset. Det ble åpenbart for ham at hans liv ikke hadde vært som det skulle, men at han ennå kunne gjøre det godt» (s. 81). Da han spør seg selv hva godt er, føler han at noen kysser hans hånd. Da han ser opp og ser sønnen, blir han fylt av medlidenhet. Hustruen kommer. Han ser på henne og blir fylt av medlidenhet med henne. Han ønsker å si «tilgi meg», men klarer ikke å få uttrykt det. «Han hadde ondt av dem, han måtte gjøre noe så de ikke pintes lenger. Han måtte befri dem og seg selv fra all denne lidelse» (s. 82).

Ivan Iljitsj er kommet til veis ende: «Han lette etter sin tidligere vante dødsangst og kunne ikke

finne den. Hvor er døden? Hvilken død? Det var ingen angst mer, fordi det ikke lenger var noen død. Det var lys istedenfor død. 'Slik er det altså! – sa han plutselig høyt. – Hvilken glede!'» (s. 82).

Helhetlig forståelse

Å være seg selv nok – når man er uavhengig og usårbar

Ivan Iljitsj går en lang og smertefull vei fram til erkjennelse og forsoning med seg selv, sitt liv og andre før han dør. Han holder sårbarhet og lidelse på avstand helt til han selv blir rammet av sykdom. På slutten av sitt liv erfarer han, i tillegg til lidelse i forbindelse med fravær av omsorg, også livslidelse (Eriksson, 1993, 2018). I sitt liv tilstreber Ivan Iljitsj behagelighet og anstendighet og vender seg bort fra den andres behov for omsorg og omtenk-somhet. Levinas (Aarnes 1998, s. 100) taler om menneskets ansvar og frihet i sammenheng. Han hevder at «Jeg blir kalt til et ansvar som aldri ble kontraktfestet, innskrevet i den Annens ansikt. Intet er mer passivt enn denne anklagen som går forut for enhver frihet». Når Levinas anvender betegnelsen passivitet, er det et uttrykk for at ansvaret er et vilkår eller en gave ved livet selv.

Ivan Iljitsj følger ikke kallet til ansvar og *overser* appellen hos den andre (Levinas, fra Kemp 1992; Martinsen 1993b), det være seg i familie, arbeid eller omgangskrets. Han kan hverken se eller uttrykke appellen om hjelp fra andre, og kan dermed heller ikke styrke livsmotet i dem som lider, for å anvende Martinsens (1993b) uttrykk. Han lever som om han var uavhengig av andre, og lar seg heller ikke styres eller ledes av den andres appell, slik Levinas taler om i sin etikk. I tråd med Levinas (1996) omtaler Foss (2012) denne etikken som en *før-ontologisk* ansvarsetikk, og dette kan betraktes som et etisk grunnlag som er oss gitt ved livet selv. Det handler om et etisk ansvar som settes i oss av den Andre, uavhengig av vår vilje og autonomi (jfr. Aarnes, 1998). Ifølge Levinas (Aarnes 1998) er evnen til å berøres ved andres sårbarhet og lidelse en forutsetning for at mennesket påtar seg det ansvaret som er oss gitt og allerede er der.

Ivan Iljitsj setter seg selv i fokus allerede tidlig i livet, og viser ikke tegn til medfølelse og barmhjertighet når motgang og problemer for andre kommer opp i dagen. Ifølge Martinsen (1993b) er medfølelse, barmhjertighet og tillit våre naturlige menneskelige reaksjoner på appellen om hjelp fra den andre. Det finnes grunnvilkår ved livet som vi som mennesker ikke kommer utenom. Disse

grunnvilkårene er avhengighet, sårbarhet, ensomhet, livets skjørhet og døden (Henriksen & Vetlesen, 2001; Martinsen, 2012). Martinsen (2012) hevder at sårbarheten er en forutsetning for medfølelse og medlevelse i andres lidelse, og dermed er det en oppfordring til ivaretagelse av andre.

Ivan Iljitsj' hang til det behagelige livet over-skygger og legger et slør over hans egen sårbarhet og følsomhet, og derfor kan han ikke lese inskripsjonen i den andres ansikt. Dette mangelfulle seende fører til blindhet og likegyldighet i møte med sårbarheten hos den andre. Derfor virkeliggjøres ikke den naturlige menneskelige reaksjon som Martinsen omtaler, hvor det å bli berørt har sin plass. Ivan Iljitsj er gjennom hele livet i det som Levinas beskriver som vårt primære forhold til verden, som er nytelsen ved de materielle elementene vi lever av (Thomassen, 2016, s. 73). Levinas benevner dette som «grunnleggende egoistisk lykke» (Thomassen, 2016, s. 73). I denne sammenheng betyr egoistisk noe helt annet enn vår almene forståelse. Det er en tilværelse hvor mennesket gjør seg i stand til å møte den andre (Foss, 2012), og som Thomassen (2016, s. 73) hevder, «er et jeg som ennå er uberørt av at det finnes andre i verden». Selv om Ivan Iljitsj ikke synes å være sårbar og berørt overfor verden, som kan være omskiftelig, opplever han at han ikke fullt og fullstendig kan «bemeektige seg verden og gjøre den til sitt hjem» (Thomassen, 2016, s. 73). Dette skjer når han blir vraket fra en stilling som blir ledig i departementet, og han bestemmer seg for å reise til Petersburg for å få større gasje. Slik viser også Ivan at han er sårbar for uforutsigbare materielle anliggender. Det synes som dette er første gangen i sitt liv at Ivan øyner en trussel om å tape det rommet han har erobret, hvor det behagelige livet leves.

Å være seg selv nok er ikke nok – når avhengighet og sårbarhet trenger på

Et større vendepunkt for Ivan Iljitsj kommer da han blir syk, og omsider merker at han ikke er uavhengig lenger. I sin sårbare og vanskelige situasjon henvender han seg til den andre. Den som appellen sendes til, berøres ikke, og bekrefter dermed ikke lidelsen (Eriksson, 1993). Ivan Iljitsj' hustru lar muligheten til å være seende i dette rommet gå fra seg (Nåden, 2010). Ivan Iljitsj, som selv ikke har sett, blir forlatt og alene i sin sårbarhet (Nåden et al., 2013). Ved selv ikke å se og ta ansvar, forårsaker mennesket lidelse og krenker både den andres og ens egen verdighet (Eriksson, 2006b). Eriksson (2013, s. 69;

2018, s. 15) understreker følgende, som hun kaller etikkens mantra: «Jag var där, jag såg, jag vittnade och jag blev ansvarig». Både Ivan Iljitsj og menneskene rundt ham er til stede, men de er ikke seende. Derfor tar de heller ikke ansvar for hverandre.

Levinas' (Aarnes, 1998, s. 157) kraftfulle uttrykk om at «Ansiktet påtvinger seg uten at jeg kan forholde meg døv til dets påkallelse eller glemme det, det vil si uten at jeg kan opphøre å være ansvarlig for dets ynkelighet», viser likevel ikke noen gjengklang hos «de utvalgte» i Ivans krets. De ser og hører ikke tilstrekkelig, da de unnlater å påta seg det ansvaret som er dem gitt. De synes uanfektet og utviser mer og mindre likegyldighet, selv om de i sitt indre rom kan oppleve appellen fra den andre.

Hans hustru, som skulle kunne besvare appellen, griper ikke muligheten til å bli den utvalgte. Selvmedlidenheten og sløret foran «den utvalgte» øyne bevirker tvert imot at den andre (Ivan Iljitsj) blir skjøvet enda mer ut og lagt for hat.

Den direkte appellen fra Ivan Iljitsj sendes til legen, som også lar muligheten til å bli den utvalgte gå fra seg. Ivan Iljitsj møter en «stengt dør». Selv den profesjonelle lar ikke den fremmede bryte inn i sitt livsrom. Vi undres og fører fram tanken om det er den Andres «mer-enn», som Thomassen (2016, s. 73) utlegger i sin tolkning av «det etiske» i Levinas' filosofi, som stenger for appellen fra den andre slik at vedkommende ikke gis plass i vår livsverden. Er det en vegring for å bli til i dette møtet med den andre, hvor ansvaret pålegges mennesket og kontrollen svinner hen? I stedet for i ydmykhet å motta hedersbetegnelsen «den utvalgte» og besvare den andres henvendelse, utvises unnvikelse, og steget inn i det rom som er «mer-enn» tas ikke. Dette rommet assosierer vi med det Lindström kaller ingenmannsland, der hvor en erkjenner hverandres identitet, våger å utvide ens jeg-grenser, gir og tar (Lindström, 1994). Mennesket våger ikke alltid å gå om bord på reisen med den andre, fordi dette fordrer evne både på gjøre-, være- og tilblivelsesnivå (Nåden, 1998; Nåden & Eriksson, 2002). Det blir som en krenkelse og selvutslettelse å ikke være i ansvar, fordi den utvalgte er den eneste som kan svare an på appellen. I den valgte teksten ligger det gitte ansvar i dvale – medlidenheten og omsorgen er fraværende. Ansvarets bevegelse mot den andre er borte.

Ivan Iljitsj er på vei inn i dyp lidelse. Hans sykdom kan ikke kureres, og smertene er uutholdelige. Smertelindringen er moderat og kortvarig. Ivans smerter minner ham om døden og hans

egen eksistens, samt hans tidligere og nåværende liv på jorden. Det er hans eget unike liv som er i fokus og som hans tanker hele tiden dreier seg om. Men fokus har nå motsatt fortegn fra tidligere, fra å leve det behagelige liv, som tidligere var hans ideal, til nærmest uutholdelig livslidelse. Eriksson (2006b) uttrykker at lidelse i sin dypeste mening er en form for død. I livslidelsen (Eriksson, 2006b) utspiller det seg en kamp mot døden hos Ivan, og en ensom kamp i indre erkjennelse og forsoning med sitt eget liv. Sæteren (2006) og Sæteren, Lindström & Nåden (2015) benevner kampen i møte med døden som en kamp mot tiden og tilintetgjørelse, mot imøtekommenhet og bekreftelse fram mot forsoning. Ivan Iljitsj lever samtidig som han dør. Døden og det levende liv utspiller seg samtidig. Han lever når han i kampen erkjenner at døden ikke er til å unngå, hvor han i sitt indre sier til omgivelsene: Slutt i det minste å lyve. Han «dør» når hatet igjen dukker opp i ham.

Å bli seg selv – når avhengighet og sårbarhet møter omsorg

I Ivan Iljitsj' ensomhet og livskamp er det Gerasim som uvitende bærer hedersbetegnelsen «den utvalgte». Det er hans livsrom som åpner seg og ønsker den fremmede inn. Han etterspør ikke hva ansvaret er fordi det er naturlig og preget av spontanitet og uegennytte. Samtidig har han evne til å bli berørt og til å lide ved den andres sårbarhet og lidelse (Foss, 2012; Foss, Nåden & Eriksson, 2016).

Det er den andre som viser vei og er ledestjerne. Å ha den andre som ledestjerne bidrar til at mennesket holder seg på rett spor i livet (Foss, 2012). I den valgte teksten er det Ivan Iljitsj som er den andre, ledestjernen, som Gerasims kompass innstilles etter i hans væren og vorden. Ansvaret som er oss alle gitt, er hos Gerasim i naturlig bevegelse mot Ivan Iljitsj. Det er et etisk ansvar, som ikke er besudlet av «det behagelige liv», som er det uttrykket hans herre tidligere har anvendt. Ansvaret uttrykkes gjennom Gerasim som godhet og neste-kjærlighet, noe som er i tråd med det etiske ansvaret hos Levinas, slik vi forstår. Ivan Iljitsj er i formell forstand Gerasims herre og leder. Det vesentlige i denne sammenheng er imidlertid at Gerasim blir berørt og svarer an på sin herres sårbarhet, ikke som en ytre plikt, men som en omsorgsgjerning til den som lider og trenger hjelp. Gerasims overordnede ærend er betingelsesløst å lindre den andres lidelse, i konkret mening menneskets livslidelse. Ansvaret som Gerasim lever i,

kan ikke delegeres til noen annen. Men det er ikke slik at dette ærendet og ansvaret er problematisert og rasjonelt betinget, det er før-ontologisk (Foss, 2012; Foss, Nåden & Eriksson, 2016), fordi ansvaret er, uavhengig av tanken. Med før-ontologisk forstås her det etiske grunnlaget for ontologisk refleksjon og forståelse. Medlidelse i møte med den andres sårbarhet viser seg både gjennom ord og handling som en naturlig selvfølgelighet (Nåden, 1990). Eriksson hevder at medlidelse er kjernen i all sann omsorg, og understreker at: «så mye medlidelse, så mye omsorg» (Eriksson, 1994a, s. 13; 1994b, s. 53; 2018, s. 362). Medlidelsen og omsorgen får både sitt almene og konkrete uttrykk i Gerasim.

I møtet mellom herre og tjener i Gerasims etablerte rom, starter Ivan Iljitsj' forsoning med seg selv og sitt eget levde liv. Godheten og medlidenheten Ivan Iljitsj møter hos Gerasim, tolker vi som medvirkende til at livet åpner seg på nytt for ham, selv i dets aller siste fase. Han gir slipp på hatet og kommer nærmere seg selv og sitt liv. Ivans Iljitsj' kamp føres nå på vord-nivået – det nivå av lidelse hvor mennesket er i dypest og mest genuin kontakt med seg selv og med den andre, og hvor spiren til mening, vekst og forsoning finnes (Eriksson, 1993; 2018; Nåden & Eriksson, 2002). I tråd med dette er også Gustavssons forskning, som framfører at forsoning innebærer å forenes med seg selv, og at når mennesket møter et annet menneskes kjærlighet og medlidenhet, så våger det å gjeninn-ta sitt liv og sin lidelse (Gustavsson, 2008). Sæteren (2006) benevner denne vorden som å bli seg selv.

Bevegelsen mot slutten og begynnelsen

Behagelighet og konvensjoner preger det meste av Ivans livsreise. Den egoistiske lykken, som i Levinas' mening dreier seg om en tilværelse hvor en er uberørt, men hvor også muligheten til å gjøre seg i stand til å møte den andre finnes, blir ikke grepet av Ivan Iljitsj. Sæteren (2006, s. 160) hevder at det er «menneskets forhold til seg selv, andre, Gud eller en høyere makt og naturen som utgjør den meningssammenheng hvori menneskets vorden i helsens og lidelsens kamp utspilles, og som blir avgjørende for om kampen beveger seg mot helse eller lidelse». Tiden for Ivan Iljitsj' erkjennelse, innsyn og refleksjon over eget liv trer først frem mot livets slutt. Kampen i helse og lidelse er nesten ikke til å bære for han når han ser tilbake på sitt liv, og stiller spørsmålet «Er det slik mitt liv har vært?». Det blir en dobbel lidelse, som han har «påført» både seg selv og andre. Men lidelsen lin-

dres, og inn kommer lys og håp. Ivan Iljitsj er på vei mot endelig slutt og ny begynnelse.

Konklusjon

Den klassiske teksten viser oss at omsorg kan få dårlige kår når mennesket har vansker med å forholde seg til egen og andres sårbarhet og avhengighet. Den viser også hvordan et menneske kan bli seg selv nok i sin streben etter egen nytelse og velbehag. I en slik streben blir det ikke plass til den andre, og heller ingen plass for ydmykhet og takknemlighet ved de gaver livet selv skjenker. Når menneskets behagelige liv forstyrres og sårbarheten vekkes, blir uavhengigheten utilstrekkelig, og en appell om å bli sett og møtt med omsorg melder seg. Denne appellen kan besvares eller overses. Når appellen blir besvart med ansvar, gis mulighet for forsoning. Bevissthet om å verne om livets grunnvilkår gir omsorgen muligheter for å komme til uttrykk og virkeliggjøres uavhengig av tid. Omsorgen er tidløs i tiden.

REFERANSER

- Eriksson, K. (1987). Pausen. En beskrivelse av vårdvetenskapens kunnskapsobjekt. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Eriksson, K. (1993). Möten med lidanden. Report from the Department of Caring Science 1993. Vasa: Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi.
- Eriksson, K. (1994a). Theories of Caring as Health. I Gaut, D. & Boykin, A. (Red.), *Caring as Healing. Renewal Through Hope* (s. 3–20). New York: National League for Nursing Press.
- Eriksson, K. (1994b). *Den lidande människan*. Stockholm: Liber.
- Eriksson, K. (2002a). Caring science in a new key. *Nursing Science Quarterly*, 15(1), 61–64. <https://doi-org.galanga.hvl.no/10.1177%2F089431840201500110>
- Eriksson, K. (2002b). Vårdandets idéhistoria. I K. Eriksson & D. Matilainen (Red.), *Vårdandets och vårdvetenskapens idehistoria. Strövtåg i spårandet av «caritas originalis»*. *Vårdforskning 8/2002* (s. 14–33). Vasa: Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi.
- Eriksson, K. (2003). Ethos. I Eriksson, K. & Lindström, U.Å. (Red.), *Gryning II. Klinisk Vårdvetenskap* (s. 21–33). Vasa: Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi.
- Eriksson, K. (2006a). Ethos anger siktet för vårdvetenskap vid Åbo Akademi. *Hoitotiede*, 18(6), 296–98.
- Eriksson, K. (2006b). *The Suffering Human Being*. Chicago: Nordic Studies Press.
- Eriksson, K. (2010). Evidence: To See or Not to See. *Nursing Science Quarterly*, 23(4), 275–279. <https://doi-org.galanga.hvl.no/10.1177%2F0894318410380271>
- Eriksson, K. (2013). Jäg var där, jag såg, jag vittnade och jag blev ansvarig – den vårdande etikens mantra. I H. Alvsvåg, Å. Bergland & O. Førland (Red.), *Nødvendige omveier. En vitenskapelig antologi til Kari Martinsens 70-årsdag* (s. 69–85). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Eriksson, K. (2018). *Vårdvetenskap. Vetenskapen om vårdandet. Om det tidlösa i tiden*. Stockholm: Liber AB.
- Foss, B. (2012). *Ledelse. En bevegelse i ansvar og kjærlighet*. Akademisk avhandling. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Foss, B., Nåden, D. & Eriksson, K. (2016). Experience of Events of Truth in Hermeneutic Conversation With Text: Ethics and Ontology. *Nursing Science Quarterly*, 29(4), 299–307. <https://doi.org/10.1177%2F0894318416662929>
- Foss, B., Eriksson, K. & Nåden, D. (2018). Love and Responsibility: A New Understanding of Leadership. *Nursing Science Quarterly*, 31(2), 148–156. <https://doi.org/10.1177%2F0894318418757023>
- Gadamer, H. G. (2004). *Sannhet og metode. Grundtræk af en filosofisk hermeneutik*. Århus: Arne Jørgensen og Systime AS.
- Gustavsson, L.K. (2008). Försoning ur ett vårdvetenskapligt perspektiv. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Henriksen, J. O. & Vetlesen, A. J. (2001). *Nærhet og distanse. Grunnlag, verdier og etiske teorier i arbeid med mennesker* (2. utg.). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Kemp, P. (1992). Emmanuel Lévinas. En introduktion. Göteborg: Daidalos.
- Levinas, E. (1996). *Totalitet og uendelighed. Et essay om exterioriteten*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Lindström, U.Å. (1994). *Psykiatrisk vårdlära*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Lindström, U. Å., Lindholm, L. & Zetterlund, J. E. (2006). Katie Eriksson: Theory of caritative caring. I Tomey, A. M. & Alligood, M. R. (Red.), *Nursing Theorists and Their Work*, 6th ed, St. Louis: Elsevier Mosby, 191–223.
- Martinsen, K. (1993a). *Fra Marx til Løgstrup. Om etikk og sanselighet i sykepleien*. Oslo: Tano AS.
- Martinsen, K. (1993b). Livsmot og lidelse – den omtentksomme sykepleiers utfordring. I K. Martin-

- sen (Red.), i samarbeid med H. Alvsvåg og H.O. Torsteinson, *Den omtenkssomme sykepleier*. Oslo: Tano.
- Martinsen, K. (2005). *Samtalen, skjønnnet og evidensen*. Oslo: Akribe AS.
- Martinsen, K. (2012). *Løgstrup og sykepleien*. Oslo: Akribe AS.
- Nåden, D. (1990). *Sykepleiens kunstdimensjon*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nåden, D. (1998). Når sykepleie er kunstutøvelse. En undersøkelse av noen nødvendige forutsetninger for sykepleie som kunst. *Akademisk avhandling*. Vasa: Åbo Akademi.
- Nåden, D. & Eriksson, K. (2002). Encounter: A Fundamental Category of Nursing as an Art. *International Journal for Human Caring*, 6(1), 34–40.
- Nåden, D. (2010). Hermeneutics and observation - a discussion. *Nursing Inquiry*, 17(1), 75-81. DOI: 10.1111/j.1440-1800.2009.00472.x
- Nåden, D., Rehnsfeldt, A., Råholm, M-B., Lindwall, L., Caspari, C., Aasgaard, T. (...) & Lohne, V. (2013). Aspects of indignity in nursing home residences as experienced by family caregivers. *Nursing Ethics*, 20(7), 748-761. <https://doi.org/10.1177/0969733012475253>
- Sæteren, B. (2006). *Kampen for livet i vemodets slør. Å leve i spenningsfeltet mellom livets mulighet og dødens nødvendighet*. Akademisk avhandling. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Sæteren, B., Lindström, U.Å. & Nåden, D. (2015). I Still Have So Much to Do – Struggling for Life When Time is Limited. *International Journal for Human Caring*, 19(1), 57-62. <https://doi.org/10.20467/1091-5710-19.1.57>
- Thomassen, M. (2016). «Vi er tre når vi er to». Ansvar og rettferdighet i Emmanuel Levinas' filosofi. *Fontene Forskning*, 9(2), 68-79.
- Tolstoj, L.N.G. (1967). *Utgitt i 1886. Ivan Iljitsj's død*. Oversatt fra russisk av Geir Kjetsaa. Oslo: Dreyers forlag.
- Tuhus, R. (2017). *Den som våker sover ikke*. Akademisk avhandling. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- von Post, I. (2003). *Naturlig, den ursprungliga tilliten, det spontana, det äkta och det ädla i vårdandet*. I K. Eriksson og U. Å. Lindström (Red.), *Gryning II. Klinisk Vårdvetenskap* (s. 147-160). Vasa: Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi.
- Aarnes, A. (1998). *Emmanuel Levinas. Underveis mot den annen*. Essays av og om Levinas ved Asbjørn Aarnes. Oslo: Vidarforlaget A/S.